Bu bölümde, bir önceki bölümde özetle sunulan elemanter transandantal öğretisini ayrıntılandırarak gözden geçirip öğretiye göre aklı çözümlüyorum.

Önceki bölüm» 1. Bir transandantal idealizm eleştirisi

Hegel içseyrediş yerine duyusal eminlikle başlar. Hegel'i izleyerek aklın oluşumu için mutlak bir başlangıç noktası aramadan doğrudan oluşmuş ve gelişen bir akla baktığımızda duyusal eminlik içseyredişi oluşturan türlerden yalnızca biridir. Duyusal eminlik, duyu organlarındaki uyarılmalar sonucu olarak içseyredişte belirip emin biçimde "görüyorum", "duyuyorum", "kokusunu alıyorum", "tadını alıyorum" diye dile getirebileceklerine karşılık gelir. Duyusal eminliğin yanı sıra başka kimsenin içseyredişinde belirmeyen, emin biçimde örneğin "sevinçliyim" ya da "üzüntülüyüm" diye dile getirebileceğin duygusal durumlara karşılık gelenler, içseyredişin ikinci türünü oluşturur. Bir de geçmişte duyusal emin olduğun ancak şimdiki bir duyusal eminliğine karşılık gelmeyen, içseyredişte bulunan şeylerin bir parça oradan bir parça buradan bir parça şuradan birleşerek oluşturdukları tahayyül içseyredištekilerin üçüncü türüdür. Beynin çalışmasındaki sıradışılık olarak yorumlanabilecek bir durumda belki de geçmişteki hiç bir duyusal eminliğe karşılık gelmeyen parçalar içeren tahayyüller de en azından kuramsal olarak olanaklıdır.

Anlayışta, söz öğeleri olarak sözcükler ve bunlardan oluşmuş sözler bulunur. İdeal olarak anlayıştaki her söz diğeriyle tutarlıdır. Anlayıştaki sözlere bu tutarlılık koşuluna uymayan sözlerden ayırmak için "önerme" de denebilir. Önermeler kaynakları bakımından üç türlüdür. İçseyredişte Kant'ın şema adını verdiği kalıplara uygun olarak beliren öğelerden şemaların bağlı olduğu sözcüklere geçilir; böylece içseyredişte belirenler sözle düşünülür ya da dile getirilir. İçseyredištekilerin sözcüklerle ifadesi, sentetik yargılardır. Bu yargıların gözlem olduğunun açıkça belirtilmesi gerektiği düşünülebilir. Örneğin, kuşun uçtuğu içseyredişte belirdiğinde öncelikle "kuşun uçtuğunu görüyorum" yargısına varılmalıdır. Bu yargı anlayışta bir tutarsızlığa yol açmıyorsa "kuş uçuyor" yargısına dönüşür. Anlayışla tutarlı olmayan, düzeltilmesi gereken gözlem ifadeleri de vardır. Örneğin, suya batırılan kalemin kırıldığı içseyredişte belirdiğinde "suya batırılan kalemin kırıldığını görüyorum"

sentetik yargısından “suya batırılan kalem kırılıyor” önermesine varılmaz. Tersine anlayışta yer alan ışığın suda yön değiştirmesiyle ilgili önermelerle birlikte “suya batırılan kalem kırılmıyor” önermesine varılır.

İçseyredişteki değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan sentetik önermeler zamanla birikir. Her yeni sentetik önerme ortaya çıktığında anlayışta hali hazırda varolan önermelerle birlikte mantık süzgecinden geçip yeni önermelere varır. Mantıksal çıkarsamalarla ulaşılan önermeler olarak çözümsel yargılar, anlayıştaki sözlerin kaynak bakımından ikinci türünü oluşturur.

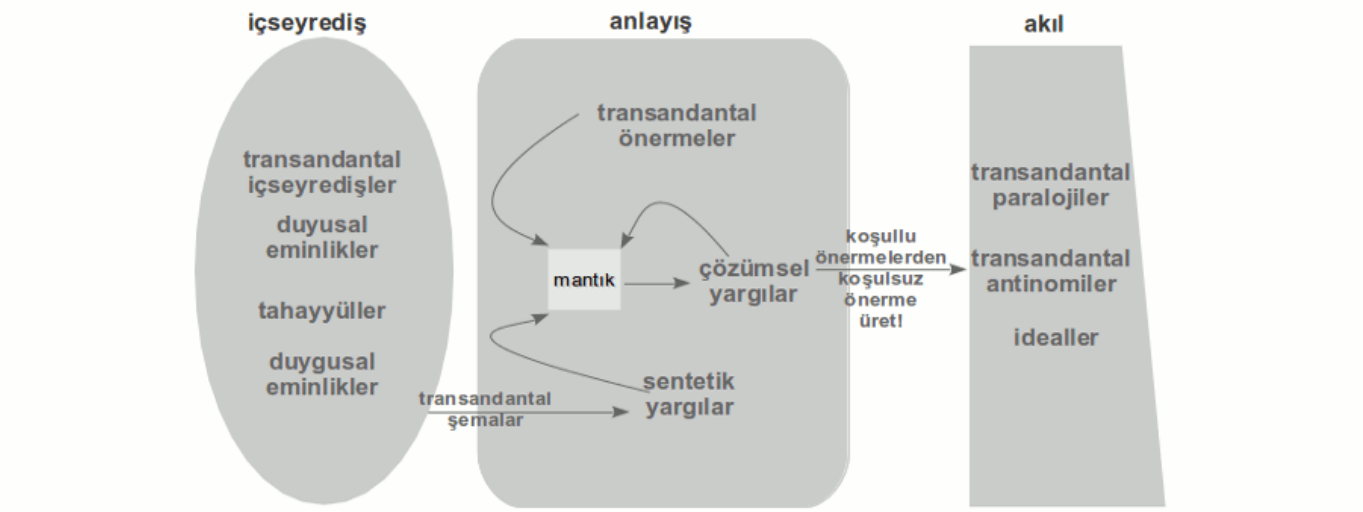
Ne doğrudan gözlemden kaynaklanan ne de mantıksal olarak çıkarsanmış olan şeyler, “transandantal” olarak adlandırılır. Akılda transandantal öğeler de bulunur. Örneğin, içinden bir bütün olarak mekânın tümünü seyretmen doğrudan gözlemden kaynaklanmaz. Mekânın tümünü görmüş kimse yoktur. Farklı farklı insanların parça parça gördükleri mekânın görülmüş parçaları birleştirilse bile mekânın tümüne ulaşılamaz. Buna karşın insan, mekânın tümünün diğer herşeyden yalıtılmış içseyredişi olarak mekânın saf içseyredilişine haizdir. İçseyredişte mekânın saf içseyredilişi gibi transandantal içseyredişler de vardır.

Anlayışta da transandantal öğeler olmalıdır. Kant’ın sunduğu anlayışın üç transandantal ilkesinden birini örnek olarak kullanırsam; “hiçbir şey yokken var olmaz, varken yok olmaz” ilkesi ne gözleme dayanmaktadır ne de mantıksal olarak çıkarsanmıştır. Ancak bu ilke olmadığında anlayıştaki diğer önermeler tutarlı sonuçlar vermez, anlayış yalnızca belirsizliklerle dolu olur.

Burada ayrıntısına girmeyeceğim içseyredişten sentetik önermeler çıkarmaya aracılık eden Kant’ın şema dediği öğelerin transandantal oldukları da düşünülür.

Anlayıştaki önermelerin tümü koşulludur. Örneğin şimdiye kadar gördüğün kanatlı hayvanların tümü uçabiliyorsa “şimdiye kadar gördüğüm tüm kanatlılar uçuyordu” sonucunu çıkarabilirsin. Ancak bundan mantıken koşulsuz olarak “tüm kanatlılar uçar” sonucu

çıkarsanamaz. Üçüncü halka olarak akıl, genelgeçer önermeler üretir. Kant'ın transandantal bölümünde incelediği kadarıyla üçüncü halka olarak akıl, üç türlüdür. Tutarsız sonuçlara varan paralojiler, herbiri aynı derecede doğru olabilecek karşıt savlara varan antinomiler ve içseyredişle bağı kalmamış doğruluklar olarak idealler.

Elemanter Transandantal Öğretisi

Sonraki bölüm» 3. Elemanter transandantal öğretisinin bir eleştirisi